

Владимир МИЛИЋ*

ГЛОБАЛИЗАЦИЈА И МАЛЕ ЗЕМЉЕ

Поред речи *транзиција* нема друге речи која је постала свеопшта максима за одредницу савремености као што је то реч *глобализација*. Штавише, она је постала својеврсна апотеоза или реч обожавања многих. Њој своју пажњу посвећују, и то у највећој мери, како политичари тако и филозофи и научници. Она се преноси на све и данас и обични човек зна да је суочен са глобализацијском кризом. Широка је примена ове речи, међутим, како се ширила њена примена тако је ова реч добијала и разна значења. При свему, њено порекло је тумачено скоро митским или тајанственим а истовремено и апокрифним карактером.

А ствар је у основи једноставна, она је настала као производ нестанка комунизма када се многим учинило да је могућ јединствени свет и плод случајног одређења једног броја економиста да данас настаје тзв. глобално тржиште кроз опет процес глобализације. Али ту се није стало и како је ко прихватао ту реч, одмах је добијала други смисао. То је наравно зависило од науке и угла под којим се посматрала глобализација. Тако су већ поменуто стварање светског тржишта или друштва светског тржишта заступали мислиоци од Штигилица до Коена, ницање светских региона или светског регионалног друштва делили посленици од Волестајна до Кастелса, формирање светске технологије или постиндустријског или техноτροног друштва заступали научници од Бела до Турена, помаљање међународног или друштва светског права теоретичари од Стајна до Тебалда, уобличавање светске културе или светске културе тзв. глобалног села аутори од Мах Лухана до Бурдијеа.

* Проф. др Владимир Милић, Универзитет у Београду

Али без обзира на поједине аспекте који су приметни, у свим погледима се назире да иза речи глобализација стоји име светског друштва. Оно се одређује уже или шире али је неспорно. Уосталом, и у самој етимологији глобализације стоји – *глобус* као латинска реч се односи на земљину лопту која није само фигура већ и појам. То претпоставља не само да је то лопта већ и свет. Тако глобализација од етимолошког појмовног значења светске лопте добија пренесено појмовно значење света као глобалне величине. Међутим, то се не односи на географију већ на социјализацију јер је реч о друштву и то светском друштву. Нагласак је, дакле, на социјалном бићу глобализације и то је више него очито.

И опет се појмовно одређење глобализације ни ту не завршава већ се наставља као у каквој бескрајној причи. Наиме, светско друштво подразумева друштво као целину, односно јединство свих појединих његових делова од економије до културе и од бизниса до личности. Не појединости већ свеукупност онога што представља друштвеност.

На све ово се надовезује објашњење да јединство светске целине супсумира и интеграцију сваког постојећег друштва у ту целину без обзира на своје материјалне и људске потенцијале. То значи обједињавање свих националних друштава у једиствено друштво човечанства као сто то истиче један од познатих социолога данашњице Е. Гиденс.

На основу свега изложеног, долазимо до социолошког појма глобализације који обухвата појам светског друштва као целине те повезивање свих појединих националних друштава у ту целину. Тај појам је битан за наше разматрање глобализације и малих земаља јер нуди разумевање онога што је суштина светског друштва и шта се дешава са уклапањем малих земаља у њега, односно на начин на који се оно врши. Сваки други угао посматрања или појединачно самеравање глобализације замагљује поглед у судбину малих друштава у схватању глобализације.

Ако прихватимо да се заиста врши стварање светске целине или социолошки појам глобализације као стваран, онда су две тачке битне за расправу о положају малих земаља-друштава у светској целини која настаје глобализацијом. Прва тачка се тиче питања како се глобализација одвија, да ли равномерно или на неки други начин. При томе, свакако, треба водити о томе рачуна да је глобализација процес који се мора тако и схватити, односно као динамич-

ко испољавање а не као стање. Јер светско друштво није готова целина, већ је оно у своме настајању. Али како се одвија тај процес то је кључно питање.

При томе има више одговора на ово питање, али понајвише заслужује пажњу онај одговор који истиче М. Кастелс у свом раду „Успон умреженог друштва”. Он сматра да је процес глобализације на „делу” и да се кроз њега врши обједињавање света кроз тзв. регионализацију или стварање више појединачних целина. При томе он опет понавља идеју да није реч и само о земљопису, мада и он има утицаја на регионализацију, већ опет о социјализацији јер су разна друштва неједнако структурирана, социјално изражена и међусобно повезана. Битна је социјална развијеност па тек онда географија.

По Кастелсовом мишљењу издвајају се три целине као што су прва са водећим Сједињеним Државама и Канадом те Латинском Америком као позадином или тзв. амерички регион. Друга са лидером – Уједињеном Европом, Русијом и Африком као позадином или тзв. евроафрички регион и трећа целина са првацима Јапаном и Аустралијом, те Кином и земљама азијских тигрова као залеђем или тзв. азијско-пацифички регион.

У сва три региона постоје водеће земље око којих се организују оне које су економски, технолошки, правно-политички те културно зависне од њих. При томе у сваком од региона разликују се развијеније земље као што су у америчком региону Бразил, Аргентина и мање развијене као што су: Боливија, Перу итд. У евроафричком региону развијеније су Египат, Мароко, Тунис, а неразвијеније земље црне Африке – као што су Судан, Конго итд. У азијско-пацифичком региону развијеније су земље: Сауди Арабија, Емирати, четири тигра – Сингапур, Јужна Кореја, Тајланд, Тајван, те Кина, а неразвијене су земље као што су: Вијетнам, Северна Кореја, Бурма-Мијамар итд.

Према томе, по Кастелсовом мишљењу, глобализација се одвија неравномерно и регионално и она је тек процес настајања јединственог света. Истовремено, оно што повезује све земље у светску целину без обзира на регионализацију јесте духовна технологија компјутеризација која „влада” свуда, од економије преко права и политике, до културе. Стога Кастелс сматра да светско друштво на основу ове нове појаве јесте тзв. умрежено светско друштво.

Али без обзира на битан налаз да је глобализација процес који тече и то неравномерним током, Кастелсово објашњење је од зна-

чаја и за другу тачку која се односи на одређивање положаја малих земаља у процесу глобализације. Наиме, кроз процес глобализације Кастелс указује превасходно на постојање различитих центара глобализације, те регионалну распоређеност земаља која зависи од развијености, односно везаност осталих регионалних припадница за водеће земље региона. Али он се у том осврту само индиректно бави положајем малих земаља и указује на њега као на однос зависности од водећих земаља. Међутим, да би смо одговорили на питање какав је садржај те подређености, односно на сасвим одређени положај који заузимају мале земље у процесу глобализације, позваћемо се на два следећа аутора која су дала најбоље одговоре на поменуто питање – један је Н. Чомски а други је Е. Волејстајн.

Оба аутора одговарају са јасном сигнификацијом да природа светског друштва јесте повезана са стварањем светског поретка. При томе светски поредак за обојицу има константу а то је неједнакост положаја земаља у њему. Светски поредак означава темељене неједнакости од економије преко технологије и политике до културе. Развијенији и велики владају неразвијенијим и малима и диктирају све услове њиховог развоја.

Н. Чомски је највећи амерички интелектуалац и критичар Сједињених Држава јер сматра да су оне творац оног светског поретка у којем осталима наређују ста да чине и да тај поредак одржавају својом војном силом. Оне то чине, како сматра Чомски, ради својих егоистичних интереса, заштите богатства јер држе преко половину светског блага а чине само десет посто светскога становништва и ради контроле ретких ресурса. Можда Чомски претерује у својој критици Сједињених Држава мада отелотворује управо онај идеал створен у овим државама да се интелектуалац једино, како каже Ј. Епстајн, потврђује као критичар друштва у коме живи.

Међутим, Чомски указује и на важнију чињеницу која говори не само о томе да је светски поредак или његова хијерархија заснована на сили или самовољи великих земаља метафорички и стварно означене као Сједињене Државе. Та сила диктира услове развитка осталима у свету. То онда има реперкусија на положај малих земаља које су подређене и у стању не само зависности већ и очекиване послушности према великим силама. У случају некога отпора велики или симболично сад могу легитимно применити силу да наметну принципе светскога поретка.

О томе говоре и други сем Чомског. Тако Ђани де Микелис, без трунке икаквога зазора а можда и цинично, истиче да нови светски поредак који настаје после пада берлинског зида доноси превладавајућу улогу Сједињених Држава које се јављају као искључиви чинилац увођења реда и то голом силом. То је чувена парафраза иначе раније тврдње о Сједињеним Државама као светском полицајцу као што сматра П. Брукнер. Али оно што је ново јесте легитимизирана употреба силе и признање да после нестанка Совјетског Савеза једини редар света остају Сједињене Државе.

У глорификацији силе и улоге Сједињених Држава је највише узнапредовао под знацима навода Р. Купер који истиче да постоје зоне у светском поретку, које он означава еуфемистички као предмодерне зоне, модерне зоне и постмодерне зоне. Сасвим је јасно да у прве зоне спадају слабо развијене и мале земље а у друге зоне и треће зоне развијене и високоразвијене и велике земље на челу са Сједињеним Државама. Али поента је у то да он инсистира да између зона које су наведене не влада однос равноправности и права већ силе. У другим и трећим зонама (читај: малим и слабо развијеним земљама и друштвима) влада закон џунгле и према њима се треба односити законом џунгле или силом. То је упутство за деловање које се остварује у Авганистану и Ираку а и у неким балканским државама.

Али за разумијевање положаја малих земаља у оквиру свјетског поретка битан је налаз Е. Волестајна. Његово схватање је разубјеније и обухвата објашњење светског поретка као подела на тзв. центар поретка, његову полупериферију и периферију. Центар светског поретка чине најбогатије и најразвијеније земље света тзв. десето-рица на челу са Сједињеним Државама, Европом, Канадом, Аустралијом и Јапаном. Полупериферују чине земље у развоју углавном бивше земље комунистичког лагера и Кина, те земље четири азијска тигра, Бразил, Аргентина, Мексико и сличне земље. На крају су земље периферије као сто су афричке, азијске и јужноамеричке земље, које су сиромашне и углавном мале земље.

Волестајн показује да је однос између тих земаља однос зависности у којем земље центра подређују, пре свега економски и технолошки, земље полупериферије и периферије. Али он не бежи од тога да истакне да је реч и о примени силе од стране центра и каже да у центру влада закон права, а у полупериферији и периферији закон силе и то од стране центра. Али за разлику од Купера ко-

ји мисли да сила из центра уводи ред, он насупрот томе истиче да центар уводи хаос и Сједињене Државе, као промотера те силе, назива империјом хаоса.

Међутим, поента Волестајна није само на истицању силе већ на неједнаком односу између центра и осталих зона у свим аспектима живота. Светски поредак је поредак неједнакости земаља и друштва која га чине. При томе све сто се иновира и чини развој светског друштва је у земљама и друштвима центра, а на периферији је само пријем и имитација. Тај однос је однос не само зависности већ и доминације кроз субординацију. Комбинација економске, технолошке, правне те политичке и културне не само принуде већ и приволе, механизми манипулације и бацања у дубоки идеолошки сан како би се спречио сваки отпор уз, наравно, употребу присиле ако је потребно да се деактивирају слободарске тежње, карактеришу однос центра и полупериферије и периферије. При томе центар примењује све наведено јер је то једино што му нуди надмоћну позицију.

Волејстајн на поменути начин указује на рељефнију слику светског поретка или и на вазалски однос земаља центра и земаља периферије. Ово је тим битније јер се мале земље налазе углавном на полупериферији и периферији. Осим тога, оне су опет силом прилика и неразвијене што појачава вазалски однос о коме је реч. На крају, Волестајнов налаз је још значајнији пошто он упућује да се вазалски однос успоставља и учвршћује кроз процес глобализације. Глобализација је канал промоције моћи центра над полупериферијом и периферијом. Са њиме се слаже Е. Гиденс за кога је неравноправност светског поретка и глобализације једно те исто.

Али ни Волестајн као ни Гиденс па ни остали писци о глобализацији не виде само једну боју светског поретка и глобализације. Постоји читав спектар боја тако да од њих ствара својеврсну изражајну слику. Различити су језички искази ове слике глобализације, али она је најмање једнострана и чиста, већ је вишестрана, мутна и помешаних нијанси. З. Паић је зато и назива хибридом, мешавином разних елемената. Тај хибрид је пун супротности, противуречности како истиче добитник Нобелове награде за економију Штиглиц. Наиме, глобализација има своје плусеве и минусе, тзв. двојно књиговодство. М. Печујлић то друкчије назива – два лика глобализације парафразирајући приказ грчког бога Јануса – са своја два лица светлим и тамним лицем. Та лица су добре али и лоше стране светског поретка и глобализације.

Заиста било би исувише једноставно одредити глобализацију само као нешто негативно или само као нешто позитивно. Погледи на њу као катастрофу, катаклизму једних или као пут других спасења који их води у нови просперитетни рај је пука илузија. Раније патње и слабости, али и врлине земаља које у њој учествују остају и даље каже П. Слотердијк. Такође, наглашавање само једног њеног лица је опет пука идеологизација, пристрасно вредновање у нескладу са чињеницама које тврдоглаво упозоравају на две стране истине о њој.

Погледајмо зато обе стране двојног књиговодства које су од судбинске важности за мале земље, а прво позитивно лице или добри јанусовски лик глобализације. Први моменат доброг лица тиче се чињенице да нема друштвеног развоја малих и слабо развијених земаља у обједињавању света без кључне улоге центра.

Данас је концентрација свеколиког богатства заиста у рукама земаља и друштава центра, од економског, финансијског, технолошког, здравственог, научног и образовно-културног богатства. Од њихове дистрибуције зависи развој сваке земље јер више ниједна земља не може сама да се развија, била она чак велика и развијенија, а поготово не може то мала и неразвијена земља.

Шта добијају мале земље у економији? Пре свега тржишта како роба тако и радне снаге и капитала. У светској економији као сто је познато данас превладавају мултинационалне компаније које замењују национална предузећа. Мултинационалне компаније круже светом и отварају свуда тржишта роба. То значи упознавање са усавршенијим и за људски живот раскошнијим производима који задовољавају многоструке потребе, почев од хране до хигијене и козметике. Рачуна се да данас у малим и слабо развијеним привредама преко 2/3 производа су они које са собом доносе мултинационалне компаније.

Али не само то, ове компаније отварају и фабрике и погоне сто значи нова радна места и инвестиције у производњи. Оне јачају економску моћ малих и слабо развијених привреда. Истовремено, оне повезују домаће фабрике са страним фирмама утичући на њихов опстанак и даљи развој. Између четвртине и трећине нових радних места потичу из доласка мултинационалних компанија.

Мултинационалне компаније уводе у мале земље савременију технологију а пре свега машинске системе које мале земље не би могле саме да подигну. Као носиоци иновативног развоја, ове ком-

паније поседују креативне лабораторије те стварају нове технолошке производе и средства рада. Око 80 посто технологије малих и слабо развијених земаља потичу из земаља центра.

Мултинационалне компаније доносе у мале и слабо развијене земље савременију организацију рада која одговара вишем ступњу индустријског и научно-технолошког развоја и утичу на примену електронске и рачунарске технологије. Без ове технологије је данас немогућа савремена производња, али и повезаност домаћих фабрика са светом. Увођење рачунарске технологије индиректно поспешују професионално образовање али и запошљавање стручнице и обученије радне снаге. Сва рачунарска технологија је пројектована у земљама центра а сва обучена радна снага која ради на овој технологији или на машинским системима који су у вези са поменутом технологијом образована је на западним стандардима.

Финансијска моћ је концентрисана у земљама центра али струји, како преко мултинационалних компанија, тако и кроз директне државне инвестиције земаља центра, у слабо развијене и мале земље. Скоро половина свих финансија у привреди малих и слабо развијених земаља води такво порекло. Постоје и индиректне инвестиције кроз узимање средстава међународних установа, као што су Банка за обнову и развој и Међународни монетарни фонд, а намењена су развоју привреде али и осталих делатности слабо развијених и малих друштава. Без ових средстава био би неодржив развој поменутих друштава. Често поменута средства износе више него годишњи национални доходак најсиромашнијих земаља.

На крају постоји и бесповратна помоћ за решавање социјалних проблема слабо развијених и малих земаља без којих би ове опет потонуле у море беде и немаштине. Социјално осетљивије земље центра, какве су рецимо Канада и Шведска, те нордијске земље уопште издвајају до пет посто свога дохотка за разне врсте социјалне помоћи малим и слабо развијеним земљама.

Земље центра су иноватори здравствених открића и технологије која се онда преноси и на мале и слабо развијене земље. Потоње немају средства за здравствена истраживања те усвајају сва достигнућа поменутих земаља. Преко међународних организација најчешће се преносе знања и врши помоћ у средствима и људским ресурсима-кадровима. При томе, највећу улогу играју специјализоване организације уједињених нација од ФАО-а који ублажавају глад као основу болести, те Уницеф-а који брине о здрављу деце и жена.

Многе традиционалне болести су искорењене у малим и слабо развијеним земљама, мада не у свима.

Данас се рачуна да је у највећем делу малих земља, изузимајући Африку, сузбијена глад, а сви становници стављени под основну здравствену заштиту. Постоји директна помоћ у медицинској опреми и лекарском особљу у малим и слабо развијеним земљама. Скоро половина малих и слабо развијених земаља има развијену здравствену службу а трећина страних лекара ради у најсиромашнијим земљама. У више од 2/3 малих и слабо развијених земаља постоје средње и високе медицинске установе или факултети који успешно образују, уз страну помоћ, домаће медицинске кадрове. Знатан део националног дохотка уз страну помоћ се издваја за здравство јер је превладала максима да само здрава нација има и перспективу друштвеног развоја.

Центар је такође носилац научног знања које је услов савременог образовања. Путем информатичке технологије или електронских књига сва знања су данас доступна свима. Она се брзо преносе у слабо развијене и мале земље поменутих савременим средствима комуникације, али и мрежом међународне размене знања и сарадње на образовном нивоу. Све библиотеке центра које су својеврсна александријска библиотека данашњице су бесплатна за употребу или са малом платежном накнадом. Кроз међународну размену сви важнији часописи се шаљу у слабо развијене и мале земље. Уз то, социјално и образовно осетљивије земље центра финансијски помажу развој образовне мреже малих и слабо развијених земаља која данас износе двадесетину средстава која издвајају мале и слабо развијене земље.

Земље центра шаљу своје професоре и експерте у мале и слабо развијене земље како би се ширила и унапређивала њихова образовна мрежа. Није нимало чудно што мале и слабо развијене земље имају систем бесплатног основног образовања и понегде и средњег образовања, а све одреда имају факултете као круну образовног система. Више од половине младих ученика је обухваћено основним образовањем, а трећина средњим образовањем, те петина високим образовањем. Заједно са страном помоћи лавовски део националног дохотка слабо развијених и малих земаља се одваја на образовање, уз оно за здравство. Јер и у вези са образовањем влада максима као и код здравства да само образована нација је самостална, независна нација.

Центар је учинио доста за промоцију и заштиту националних култура полупериферних и периферних земаља. Он кроз разне егзибиције афирмише њихову културу за тим преко многих гостовања и размене уметника. На стотине музичких, филмских фестивала, сликарских и скулпторских изложби се организује дневно у земљама центра. Истовремено, културне презентације земаља центра се одвијају у земљама периферије и полупериферије, мада у мањој мери него у центру.

Центар издваја значајна средства за довођење културних посленика из поменutih земаља. Такође, он помаже све пројекте развоја националних култура у малим и слабо развијеним земљама. При томе центар полази од схватања о сусрету националних култура и прожимању свих светских култура. Истини за вољу, треба рећи да то чине и саме мале и слабо развијене земље јер сматрају да је национална култура не само симбол независности већ и најбољи амбасадор који их представља у свету.

Други моменат позитивног лица глобализације јесте изузетна улога центра у модернизацији малих и слабо развијених земаља. При томе модернизација је схваћена у најширем смислу као промена друштвених и културних образаца који унапређују живот обичних људи. Заиста нема подручја друштвеног живота која нису револуционисана дејством модернизације центра, да употребимо израз К. Маркса који је некада то говорио за светски утицај и ширење капитала. Све се мења данас, од начина производње, технологије, трговине, и новца, до радне снаге, те науке и образовања како је већ то делимично напред указано. Али начин живота се мења тако јер се уводе хумани стандарди у државно-правни и политички поредак који се пре свега тичу заштите цивилних, политичких и социјалних права.

Светски центар уводи право на људски живот као највеће право о којем мора да се стара организовано друштво и међународна заједница. Држава више није изнад појединца и његовог живота већ је у служби његовог остваривања. То значи право појединца на располагање својим телом и умом као неутуђиво право живота. То прати сет права која се тичу једнакости раса, нација, полова. Све се крунише правом на здравствену и образовну заштиту, односно школовање. За то постоје државне и међународне гаранције, односно зајемченост у виду закона те санкција за њихово кршење.

Прегршт људских права прати прегршт политичких права као што су једнакост пред законом, немогућност утамничења без суда и пресуде, слобода говора и информација, приватности података, слобода политичког испољавања ставова, слобода политичког организовања и исказивања индивидуалних и групних политичких и социјалних интереса.

На крају, као какав својеврсни крешчендо помаљају се социјална права почев од оних која говоре о праву на остваривању егзистенције под једнаким условима за све или праву на запошљавање, праву на заштиту радног места и самовољног отпуштања од стране послодаваца, праву на заштиту на раду, праву на годишњи одмор, праву на пензионо осигурање, те социјалну помоћ у случају сиромаштва, односно праву на минимум достојног људског живота.

Наравно, сви знамо да поменута права и слободе нису дошле саме од себе већ су резултат великих борби и преврата који прате данашње земље центра већ више од пет векова. Али ова права су постала њихово свето писмо и то поред идеолошких натруха јесте и реалност која се не може пренебрећи у иоле озбиљнијој и коректнијој анализи савремености.

Значај поменуте модернизације који спроводи центар јесте у настајању сасвим нове цивилизације за коју можемо да кажемо, парафразирајући некадашње чешке интелектуалце који су своје мишљење одређивали као социјализам са људским ликом, да је то прва цивилизација са људским ликом у историји. Јер у вредносном смислу је људска индивидуа стављана изнад сваке државе, територије, расе, нације.

За мале и слабо развијене земље значај се огледа у томе што је таква цивилизација постављена као идеал који треба достићи, као светионик који зрачи светлошћу која открива пут за сва друштва и људе света.

Међутим, и тамне стране глобализације или њено лоше лице није за потцењивање и оно је врло упечатљиво. Центар је заиста стециште свега богатства, али оно делује као велика несразмера јер свега 15% популације центра држи око 80% светског капитала. Ово богатство наравно служи и за развој света уопште, али пре свега за развој земаља центра јер више од 70% материјалних средстава је везано за њихов просперитет.

Мултинационалне компаније развијају све привреде света у то нема сумње, али и поред њихове мултинационалности, оне имају

своје централе у земљама центра и тамо се концентрише профит које прикупљају. Оне поред развоја домаћих привреда врше и неједнаку размену кроз тржиште роба са домицилним земљама, како би рекао Самир Амин. То значи да кроз развијање домаћих тржишта продају своје робе скупље, а добијају јефтине робе домицилних земаља као полусировине и сировине.

Земље центра су велики увозници хране и своје тржиште постављају као висококонкурентско, што значи да мале и слабо развијене земље које су пољопривредног карактера и произвођачи хране снижавају своје цене да би опстали на том тржишту. Тако мултинационалне компаније и земље центра концентришу богатство у својим рукама и податак да само преко 500 највећих мултинационалних компанија имају веће приходе од већине малих и слабо развијених земаља говори о премоћи центра. Уз то, обарање цена сировина свих врста у односу на индустријске производе од стране центра кроз разне видове дејства мултинационалних компанија или државне заштите доноси центру додатне привилегије.

Мултинационалне компаније неспорно отварају нове фабрике, али истовремено то су оне фабрике у гранама индустрије које би пуно коштале земље центра јер би била велика издвајања за тзв. државу благостања а што не постоји у земљама полупериферије и периферије. Истовремено, фабрике које отварају земље центра и мултинационалне компаније у слабо развијеним и малим земљама припадају тзв. прљавим индустријама које загађују околину што није дозвољено у земљама центра, а о чему се не води рачуна у потоњим земљама.

И на крају центар смешта свој нуклеарни отпад у земље периферије за мале паре јер је забрањено да га складишти код своје куће. Да би дошли до каквог-таквог новца периферне земље су принуђене на тај корак али се излажу многим непредвидивим опасностима.

Сва радна места која отварају мултинационалне компаније су слабије плаћена у слабо развијеним и малим земљама него у центру, чак када су и истог карактера послова и стручне спреме, тако да не изненађује да је сатница у земљама центра око стотину долара, а сатница у земљама полупериферије и периферије седамдесет центи. То наравно чини да је доходак по глави становника у земљама центра око 40.000 долара на годишњем нивоу, а на периферији само неколико десетина долара, те да две милијарде људи периферних и полупериферних земаља живи са неколико долара дневно.

Тиме се ствара зачарани круг неједнаке размене јер роба високософистициране технологије која је уз храну јефтина за центар, скупа је и недостижна за периферију која је толико сиромашна да мора да брине само о преживљавању.

Већ смо указали да је око 80% савремене и рачунарске технологије увезено из земаља центра на периферију. Поред развоја, то чини и велику технолошку зависност која је са једне стране технолошка јер потиче од даљег увоза делова за машинске системе и рачунаре и тако се ствара *circulus vitiosus* зависности. Са друге стране, финансијска јер су комплетни машински системи јефтинији за увоз, али када се увозе резервни делови, онда су они вишеструко скупљи. Аналитичари су израчунали да аутомобил у деловима кошта педесет пута скупље него он као целина.

Финансијска моћ која је концентрисана у центру, поред помоћи слабо развијеним и малим земљама, поразно делује на њихов положај. Те земље се задужују преко мере код међународних финансијских организација које су под вођством земаља центра и углавном САД. Уосталом, на челу Међународног монетарног фонда и Светске банке за обнову и развој није случајно увек човек центра и Американац. Контрола је неопходна изнад свега, али важније од тога је да се дужнички кредити узимају под високим каматама па за неколико година оне надмашују главнице, те само за њихову отплату иде знатан део националног дохотка. Дугови се мултипликују и продужавају. Тако земље падају у тзв. дужничко ропство које има реперскусије не само на економију и технологију већ на политику слабо развијених и малих земаља. Истини за вољу, центар повремено отписује дугове земљама које су мале и слабо развијене, али ови дугови и даље остају и чак се повећавају јер ове земље морају стално изнова да се задужују. Дуг земаља периферије и полупериферије је скочио на 658 милијарди долара у 1980. на 1.054 милијарде у 1994. години. Данас је још већи.

Иако центар пружа здравствену помоћ земљама периферије и полупериферије, ипак је ова помоћ недовољна, а здравствена заштита још увек неразвијена. Пре свега јављају се поново многе болести које су раније сузбијане и то као последица хроничне глади у поменутих земљама. Исхрана у протеинима који чувају здравље је око стотину пута мања од потребне, а неколико стотина пута мања него у земљама центра. Основна храна је скробног порекла, што није довољно не само за прехрану већ и за голи опстанак. Многи

људи умиру од глади а нарочито је погођена Африка. Сваки трећи Африканац болује од неухрањености, а сваки седми умире од глади. Сиромаштво је хронична пратиља свих афричких земаља и недовољно је за здравствену заштиту становништва. Као пример наводи податак да све земље супсахарске Африке имају 450 милиона становника, а мањи доходак од Белгије која има 11 милиона становника.

Данас се у полупериферији и периферији појавио стари-нови феномен недостатка питке воде јер мањају средства за експлоатацију и пречишћавање воде. Тако настају многе болести – колера и дизинтерија које се не могу спречити друкчије већ само чистом водом. Уз недостатак пијаће воде, мањак хигијене узрокован одсуством чисте воде лебди као Дамоклов мач над становништвом трећине света, иако су земље у којима обитавају богате водом. У великим количинама она није питка већ тражи пречишћавање.

Иако је медицинска служба унапредовала и страна помоћ из центра у медицинској опреми, материјалу, знању и кадровима значајна, ипак је недовољна јер се цени да недостају важне специјализоване болнице за лечење савремених болести, те лекарско и уопште медицинско особље. Али још више недостају лекови и серуми за болести као што су туберкулоза, дизинтерија, колера итд. Цени се да тек у двадесет посто случајева мале и слабо развијене земље су снабдевене лековима и вакцинама које су неходне за тзв. афричке и азијске болести.

Центар је свакако и расадник знања и образовања, али ваља напоменути да поред велике помоћи земљама које су мале и слабо развијене, ипак оне исувише заостају за центром. Више од трећине становништва Африке је неписмено, а однос између центра и периферије је такав да је на пример удео оних који уписују факултете у САД 500 пута већи него у Нигерији. И за све остале земље тај однос између центра и полупериферије и периферије није много друкчији.

У земљама периферије и полупериферије постоји велики одлив интелектуалног капитала у земље центра, тзв. одлив мозгова због бољих услова живота – плата и послова. Сматра се да сваке године прве земље губе трећину високообразоване радне снаге!

Иако постоји прожимање националних култура, ипак се уочава и тежња центра да наметне своје културне обрасце читавом свету. То се често назива вестернизација или тачније американизаци-

ја. Она се шири тзв. телевизијом која је, по мишљењу В. Пакарда, скривени убеђивач који нас обликује према америчким стандардима. Американизација је, по мишљењу Р. Дебреа, продрла у људску унутрашњост и постала део личности свих људи света. Вестернизација допире свуда на земљиној кугли. Племена се у Африци окупљају око телевизора и гледају рекламе са израженим вредностима западног света. Преко скривених убеђивача шире се идеали центра, како истиче И. Ремоне, у одећи, језику, храни, игри те спортовима. Сада смо једном речју у асфалтној дунгли американизације.

Огромно достигнуће центра је, како смо рекли, на плану људских права од заштите живота до политичких и културних права. Али често се под кринком људских права крије врло груба примена силе према земљама полупериферије и периферије. Разлог томе је да се очува поредак првенства западних земаља или центра. При томе се центар, а посебно САД, по мишљењу П. Брукнера, приказује као да је реч о светим ратницима који се боре за нови Јерусалим или за свети грал. Борба против тероризма се тако обликује да је она једино из земаља полупериферије и периферије. При томе се заборавља да је тероризам из тих земаља оправдање за државни тероризам центра који штити своје интересе над ретким ресурсима. Јер није само питање интервенције у Авганистану и Ираку, како истичу многи, борба за увођење демократије и људских права, већ доминација Запада над оним ресурсима који ће нестати за десетину година.

Истовремено, у прилог томе иде и теза да са нестанком комунизма требало би да престане потреба за војном организацијом НАТО-а која је формирана као противтежа комунистичкој Русији, али она опстаје што се једино може протумачити као неопходност одржања силе за очување светског поретка под доминацијом Запада, односно контролом над ретким ресурсима.

Већ навођени П. Брукнер не без ироније истиче да САД или Запад треба да игра улогу захвалног светског полицајца демократије јер нема никога ко би озбиљно заводио ред у дивљим земљама полупериферије и периферије. Право на интервенцију постаје искључиво право центра. То показује и конзервативни карактер Брукнеровог мишљења јер за њега основно начело деловања јесте сила уместо моралног уверења. Али адут силе има још једну намену јер владање силом јесте владање страхом, а владање страхом успоста-

вља стално владавину од стране центра, његову царевину и поред постојања демократије.

Још даље иде у свом образлагању улоге силе од стране центра већ помињани Р. Купер који каже да пристајање на спровођење људских права и универзалне вредности од стране перифериних земаља значи и пристанак на добровољни империјализам који је једино у стању да спроведе та права и људске вредноте. Добровољни пристанак значи подређивање сили и владавини центра.

Борба за људска права у земљама центра и земљама полупериферије и периферије, како се показује, није иста у стварности јер се ова могу у последњим земљама кршити под исприком да је то у интересу борбе против тероризма. Тада се може слободно вршити бомбардовање и убијати цивили у име вишег људског идеала под знацима навода. Како је неко лепо приметио, земље центра, а посебно САД, су дале себи право на интервенцију када то процене, или дефинисале то као своју борбену дужност.

У светости заштите људских права и слобода има и много профаног јер интервенција за њихово наводно остваривање у земљама периферије и полупериферије значи претходно изазивање ратних ватри и продавање оружја што је неописива зарада. Данас је индустрија оружја водећа привредна грана САД и неких земаља центра без које би њихове националне економије изгубиле значајан профит. Борба за тржиште оружјем је борба за економску добит.

Иако су против поделе људи по расној, верској и националној линији земље центра а нарочито САД често да би остваривале своју супремацију подстичу верске и националне сукобе. Када се ови молекуларни ратови једном разгоре, како их зове Х. Магнус Енсенбергер, онда се земље центра јављају као арбитражи који смирују локалне сукобљене ривале. И то је један битан начин владања у оквиру светског поретка – управљање сукобима.

Политичка права су неспорно важан део корпуса нове цивилизације али читав простор тих права окупиран је од стране центра који одређује тон и меру политике. Све важније установе међународне политике јесу у рукама земаља центра и САД-а. Већ дуго времена десет најразвијенијих земаља света које чине земље центра одређују не само економију света већ и његову геополитику. Међународно право које би требало да регулише односе између земаља често не важи за све на подједнак начин. Постоје изузеци који се уводе на основу права великих и снажних, односно њихове са-

мовоље по принципу „само овог пута”. Међународни судови за кажњавање ратних злочина се не односе на војнике великих сила и то се отворено истиче уз инсистирање да се то примењује на све друге који су у ствари мали и слаби.

Залагање за социјална права или за социјалну државу тзв. државу благостања је само за домаћу употребу или код куће јер за спровођење овога пројекта у земљама полупериферије и периферије потребно је плаћати велики порез које мултинационалне компаније не желе да плаћају, како смо већ навели. Тиме оне подривају не само задовољавање социјалних потреба поменутих држава већ и њихове националне економије, како сматра Кастелс.

Могло би се наводити још момената тамне стране лица глобализације, али и ово је сасвим довољно да се створи представа да глобализација, како истиче П. Слотердејк, није опраштање патњи или једнострано пут у спасење малих и слабих земаља. Она оставља све разлике пре свега у развијености између центра и малих и слабо развијених земаља, а економско-финансијске разлике се још више продубљују јер богати у центру су све богатији, а сиромашни на периферији и у полупериферији све сиромашнији. Глобализација поставља границу у сили која је правна, политичка те друштвена јер центар њоме располаже и то све више као што је ускраћена периферији и полупериферији. И тај процес је безнадежан. Ако би водили рачуна само о тој тамној страни глобализације, онда би се скоро могли да сложимо са Х. Магнусом Енсенбергером да глобализација доноси слабо развијеним и малим земљама само губитништво.

Међутим, ако би детаљније погледали међународну сцену, уочили бисмо зашто данас постоје нови друштвени покрети који се боре против глобализације, односно против неједнакости коју она шири. Субјекти тих покрета су пре свега млади и студенти, односно они који су образовани и могу да разумеју и ту тамну страну глобализације. Ти покрети су антиглобализацијски и углавном настају у развијенијим земљама центра, док су ређе заступљени или никако у земљама полупериферије и периферије. То је на неки начин очекивано јер људи у поменутих земљама муку муче са основном животном егзистенцијом и мање воде рачуна о томе како делује центар светског поретка.

Антиглобализацијски покрети имају озбиљне проблеме пред којима се баш и не сналазе како би требало као пред новим изазовима. Пре свега, ти покрети немају јасну политичку идеологију која

би била „за нешто”, како каже Ф. Фуреди, већ само политичку идеологију „против нечега”. Они су против империјализма центра и то дефинитивно. Али избегавају, како каже поменути мислилац, велике идеје због њихове истрошености. Левица која је инспирисала борбу против капитализма је крахирала јер је одустала од пројекта будућности. Додуше, он каже да је исцрпена и десница јер је одустала од пројекта прошлости.

Истовремено са нестанком ослободилачких пројеката, антиглобализацијски покрети су одустали и од централизације и строгог вођства које је укинуло сваки спонтанитет радничког покрета, а који је опет нестао у стаљинизацији. Али губљењем политичког програма који се залаже „за нешто” и организације, губи се стварно деловање те се антиглобализацијски покрети свODE на протесте и форуме за интелектуалне расправе. Они нису тако убојити да би могли ишта да мењају светско стање. Више је изгубљена савест интелектуалца центра.

Међутим, у самој поставци борбе антиглобализацијски покрети поседују једну велику грешку која произилази из погледа на глобализацију у којој се виде само тамне њене стране, њен ружни лик. Ако се има у виду и друга страна њене медаље, светла боја и лепше лице, онда оно што је потребно свету, а нарочито малим и слабо развијеним земљама, ради поправљања положаја у глобализацији јесте преокретање антиглобализационог покрета у алтер-глобализационо покрет. Јер ваља нагласити борба против глобализације је унапред осуђена на пропаст јер свако искључење из процеса обједињавања света не значи само осамљивање већ непотребну изолацију у комуникацији са светом. Глобализација је реалност и живот а сваки раскид са животом води у смрт. Потребан је зато животни преокрет који нуди алтерглобализација као пројект и као покрет.

Алтерглобализација је онај пројекат који је „за нешто” а не само „против нечега” јер он истиче сасвим друкчије деловање глобализације у корист малих и слабо развијених земаља. То је истовремено и борба за равноправнији свет и светски поредак у коме би сви имали мање-више једнаке шансе и права на опстанак и развој. То се може образложити и тиме што је садашње стање земљине кугле такво да су за њено опстојање одговорни сви без обзира на величину и број становника, те богатство. То је она иста логика која је записана у Повељи Уједињених нација да су сви људи слободни и једна-

ки без обзира на расу, боју коже, националну и верску припадност. Планета земља припада свима и сви имају право на живот.

Носилац таквог алтерглобализацског деловања могле би бити Уједињене нације у којима су заступљене све земље и где би оне могле да буду стварно равноправне. Алтерглобализацијски покрет би имао мноштво пројеката за једнакији свет и ангажовао би на десетине интелектуалних и умних глава целог света, пошто није једнострано „против” већ је „за” људе и њихов живот. Зато би могао да повезе све напредне људе из земаља центра и земаља полупериферије и периферије.

Алтерглобализацијски пројекат и покрет могао би да обнови изгубљену утопијску енергију. Ми смо генерација која је закинута за једну утопију која је ишчезла из наших живота у плаветнилу неба. Са правом истиче Ј. Хабермас када се укине право на утопију, онда остаје само право на силу. Мора се нагласити да је утопија поред свога пежоративног значења које је добила као начин демотиације од сваке акције на промени света, она која садржи и принцип наде, како би рекао Е. Блох. Када би људски свет почивао само на реалитету, он би сурово спречавао сваку наду у бољи свет. С тога није у праву П. Слотердејк који каже да утопијска потрага за бољим друштвом води у ништа, празно. Нада је сан, али онај који покреће на остварење бољег. Утолико без моралног сна се не може живети као без наде која, а то је давно речено, умире последња.

Уједињење умних снага којима је задатак да сањају бољи свет да му се надају и да се боре за његово остварење јесте залога алтерглобализацијског покрета свих земаља света који ће тек настајати у будућности, ако не буде грубо спречен деловањем насиља. Опет за надати се да неће бити тако.

Претпоставке које нису само утопијске за стварање света равноправних и друкчији положај малих и слабо развијених земаља постоје. Први пут и историји свет јесте обједињен као целина, повезан многоструким нитима које су нераскидиве. Богати и велики не могу без малих и сиромашних, али и ови без њих. Сада се види јасно да је судбина света у свим подручјима људског живота заједничка од екологије до културе и зависи од свих. Свет данас није равноправно формиран, али то не значи да неће бити сутра.

И на крају, нешто о нама као простору који је захваћен глобализацијским кретањима. Све земље Балкана припадају малим и сиромашним земљама. Распадом Југославије постале су још мање и

грађанским ратом још сиромашније. Материјална и људска супстанца је уназађена то је чињеница. Али, постоји сретна околност за све земље Балкана јер је у Европи формирана регионална заједница повезаног света која нама улива наду. Та нада није само утопијски сан већ реалност и што је још важније представља прототип алтерглобализацијског покрета.

Познато је, наиме, кроз историју да се Европа увек одређивала као посебан идентитет према варварима. То је наслеђе старе Грчке и Рима. Све што је била цивилизација било је европско, а све што је било нецивилизовано припадало је варварима. Истовремено, то је значило да у цивилизацији постоје водеће земље које су велике, развијене и богате, док су варварске земље биле мале, неразвијене и сиромашне. Прве земље су биле предмет обожавања, а друге презирања. И не само то, прве су имале право освајања других и њихово претварање у робове.

Настајањем и развојем Европске уније која је од интересне економске заједнице прерасла у посебну цивилизацију, не само економије већ права, политике и културе, први пут се Европа не одређује једнострано према варварима. Она постаје, као што је била Византија, кућа, дом свих народа које су чиниле заједнички европски простор и то без обзира на величину, развијеност и богатство. Европска унија јесте клица тог дома равноправних који деле заједничко благо али и обрасце живљења. Без обзира на то колико варварски изгледале земље на Балкану, оне су потребне и пожељне у Европској унији да би коначно заокружила свој европски идентитет. Европа више не осваја, она оплемењује и чини све једнакима, мада по који пут и кажњава. О равноправности великих и малих у Европској унији говори и чињеница да једна Северна Ирска може да блокира доношење Европског устава и заустави много моћније земље, под знацима навода, као што су Француска и Немачка, односно да је као мала земља једнака са свима осталима. Такође, о равноправности говори и чињеница да до јуче земље које су биле мале и слабе и припадале полупериферији, као што су биле Бугарска и Румунија, сада у Европској унији имају глас који вреди и као глас великих и богатих земаља Европе.

Европска унија јесте стварна шанса за нас, али не само као начин развоја и преласка прага неразвијености и сиромаштва већ и стицања навика у погледу стандарда цивилизованог живота и рада. То може да уради само Европска унија и укључивање у њене ре-

дове је неопходност. Ма колико нама неки пут изгледало како је она не само мајка већ и маћеха према нама, те да спроводи своје идеје и путем насиља, односно да моћ претходи моралу, како каже Каган, у чему предводи и Америка. Али ни сама Америка није тако црни ђаво, односно место како опет сматра П. Брукнер где би сви остали одлагали своје ђубре, натоварили јој само диктаторство и насиље. Треба бити самокритичан и видети не само тамну страну деловања Сједињених Држава и Европске уније већ и њихову цивилизаторску улогу која је нама и те како потребна да не бисмо били самозивни и насилни какви иначе умемо да будемо када останемо сами и изоловани.

Vladimir MILIĆ

GLOBALIZATION AND SMALL COUNTRIES

Summary

The author discuss in the article the relationship between the globalization process and small countries. But first, the author is dealing with the definition of globalization. The globalization is general world phenomenon, the process of making a world society, because it united all national societies in one world society. But at the same time it is the process of making world order in which the greater and most developed countries get the power over small and undeveloped countries. In the discussion over globalization process, the author is referring to M. Castelas and Wallerstein's theories in which they are talking about making of world's regions in which some countries became world and regional leaders.

After that, the author is trying to analyze the double effect of globalization process on small countries: on one side it has a 'good face' because it brings progress to these countries; on the other side it is making excessive exploitation of those countries. The author is showing these effects on the examples from economical to cultural life.

At last, the author is considered the anti-globalization movement. He is thinking that the strategy of anti-globalization movement is wrong because this process could not be suppressed or returned. Instead, it is needed to develop the alternative movement to globalization which would stress the egalitarian relationship between great and small countries in the world. This model, the author finds to developing in nuce in European Community where small countries has the same position in decision making process as great ones in important questions of common living.

